

УДК 378.4

В.В. Каплінський,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки;

О. В. Акімова,

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки;

І. О. Асаулюк,

доцент кафедри теоретичних основ фізичного виховання

(Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського)

КОНКУРС ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙТЕРНОСТІ ЯК ЗАСІБ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Стаття знайомить зі змістом та методикою проведення університетського конкурсу педагогічної майстерності як засобу професійної підготовки майбутніх учителів.

Ключові слова: конкурс педагогічної майстерності, конкурсні завдання, критерії оцінювання, майстерність впливу, майстерність усного мовлення.

Постановка проблеми. Завершальним етапом вивчення педагогіки у педагогічному вузі є курс “Основи педагогічної майстерності”. Оволодіти змістом цієї важливої для майбутнього педагога дисципліни означає засвоїти рекомендований навчальною програмою обсяг знань. Методологія науки виділяє різні типи знань: декларативні (описові), аксіологічні (оцінювальні), атрибутивні (визначають властивість тих чи інших предметів), проблемні та процедурні [1, с 37]. З позицій вивчення основ педагогічної майстерності нас цікавлять перш за все знання процедурного характеру, або, як їх називає М. С. Бургин, “прагматико-процедурні”. Саме вони, на думку цього вченого, розкривають діяльнісний характер науки й існують у формі когнітивних дій (застосувань) або засобів, які забезпечують такі дії. Інакше кажучи, це знання науково-практичного характеру, або знання про способи діяльності (типу “як”). Їх значення образно можна висловити такими метафорами: “По-справжньому знає камінь не той, хто його роздобув і пізнав таємницю структури, а той, хто з нього храм побудував”; “Якщо ви дасте голодній людині рибу, вона буде ситою лише один день, але якщо ви навчите її ловити рибу – вона може бути ситою все своє життя”.

Саме такі знання стають основою загальнопедагогічної компетентності майбутнього вчителя і забезпечують успішність його професійної діяльності. Тому в процесі вивчення цього курсу головний акцент робиться на засвоєнні тих знань, які стають керівництвом до успішних дій спочатку на практиці в школі, а потім – у самостійній педагогічній діяльності.

На відміну від директивних установок, які часто обмежують розумову активність і стають гальмом самостійних дій, новаторських рішень, такі знання дають простір для заперечення застарілих і появи нових, оригінальних способів діяльності.

Рівень оволодіння досвідом пошуково-творчої діяльності, в основі якої лежать засвоєні в процесі вивчення цього курсу процедурні знання, проявляється під час проведення конкурсів педагогічної майстерності, які спочатку проводяться в академічних групах, пізніше – на факультетах. Завершальний загальноуніверситетський конкурс педагогічної майстерності представляє кращих із кращих і стає яскравим педагогічним дійством, а насправді школою педагогічної майстерності, оскільки в процесі його проведення переможці демонструють рівень загальнопедагогічної компетентності, плоди власної педагогічної творчості, які визрівають упродовж усього періоду вивчення дисциплін педагогічного циклу.

Мета даної статті полягає у розкритті змісту та методики організації оцінно-результативного етапу вивчення основ педагогічної майстерності, яким є конкурс педагогічної майстерності, а йому, в свою чергу, передують заключні заняття з пропедевтичної практики, спрямовані на формування майстерності публічного виступу та самопрезентації в ситуаціях першого знайомства.

Розв'язання даної проблеми започатковано багаторічним науково-практичним досвідом школи педагогічної майстерності академіка І. А. Зязюна, продовжено і розвинуто його послідовниками М. В. Гриньовою, О. А. Лавріненком, Н. М. Тарасевич та ін. Ми презентуємо *власний досвід* організації завершального етапу вивчення основ педагогічної майстерності, початок проведення якого сягає 1993 року.

Знання, здобуті студентами на лекціях, семінарах та лабораторних з курсу “Основи педагогічної майстерності”, стають теоретичними позиціями під час підготовки до конкурсних завдань, які охоплюють базові педагогічні компетентності майбутнього вчителя, що відображають головні аспекти його професійної діяльності: майстерність організації навчального процесу, майстерність виховного впливу, майстерність володіння усним словом, майстерність розв'язання проблемної педагогічної ситуації, майстерність володіння собою. Кожному з вищеподаних напрямів діяльності педагога

відповідають конкурсні завдання, до виконання яких залучається кожен студент, оскільки міні-конкурси педагогічної майстерності спочатку проводяться в академічних групах.

Виходячи з того, що головною зброєю педагога є усне слово, велика увага приділяється майстерності володіння саме усним словом. У зв'язку з цим, конкурсу педмайстерності передують два останні заняття з пропедевтичної практики, на яких кожен студент виступає з підготовленою заздалегідь усною промовою на одну з запропонованих тем. Перше заняття знайомить студентів із кращими зразками публічних виступів майстрів усного слова. Його мета полягає у формуванні вмінь здійснювати аналіз публічних виступів, які вони спостерігають на екрані й аналізують за наступною логікою. 1. *Оцініть зміст виступу. Чи викликає він інтерес у слухачів? Чим саме?* 2. *Які ораторські вміння допомагають підтримувати інтерес і увагу слухачів?* 3. *Оцініть зовнішню техніку лектора. Що саме вас приваблює в ній?* 4. *Оцініть майстерність усного мовлення лектора (звукову чіткість, інтонаційну виразність, емоційність, образність).* 5. *Які прийоми застосує оратор для активізації уваги слухачів.* 6. *Оцініть побудову виступу, його композиційну оформленість. У чому їхнє значення?* 7. *Чи є зміст виступу переконливим? Що саме сприяє його переконливості?* 8. *Чи є у вас зауваження до продемонстрованого публічного виступу в плані його удосконалення? Як саме?*

Після аналізу зразків публічних виступів студенти отримують домашнє завдання: підготувати публічний виступ до 7 хвилин, із яким вони виступають на наступному занятті. Перелік тем публічних диспутів студенти отримують заздалегідь, а саме: виступ перед випускниками на святі останнього дзвоника; виступ на тему: «Як удосконалити самого себе»; виступ перед батьками на одну з актуальних проблем виховання («Як забезпечити духовний контакт?», «Таємниці виховного впливу», «Умови ефективного переконування», «Типові помилки сімейного виховання», «Причини конфліктних ситуацій та способи їх розв'язання»); виступ перед першокурсниками на посвяті в студенти; виступ перед випускниками на святі вручення дипломів.

На другому занятті заслуховуються й аналізуються публічні виступи, підготовлені студентами. Це заняття передбачає оцінювання: а) майстерності виступу перед аудиторією; б) основних компонентів майстерності усного мовлення: (звукової чіткості; інтонаційної виразності; емоційності мовлення); в) ораторських умінь (вибір оптимального варіанту початку виступу; уміння забезпечувати логічний зв'язок між окремими частинами інформації; чіткість та ясність викладу інформації; яскравість та переконливість прикладів; почуття міри; уміння акцентувати увагу на головному та суттєвому; підтримка зворотного зв'язку з аудиторією і відповідне корегування дій; використання (за необхідності) елементів розумного та доречного гумору; уміння висловлюватися стисло, відсікаючи зайву інформацію; грамотне використання елементів мовленнєвої техніки (пауза, сила та тембр голосу, темп, логічний наголос); г) умінь здійснювати аналіз та самоаналіз публічного виступу.

Після виступу студента здійснюється колективний аналіз публічної промови, її самоаналіз та оцінка викладачем за чітко визначеними заздалегідь критеріями: 1) змістовність; 2) композиційна оформленість; 3) виразність та культура мовлення; 4) вільне володіння змістом.

Така практика готує студентів до виконання *першого конкурсного завдання* загальноуніверситетського конкурсу педагогічної майстерності, яке має назву «Притча, що відображає моє життєве або професійне кредо». Акцент робиться саме на майстерності словесного впливу. Це головна вимога конкурсу, в якому не має бути театралізації, тих чи інших наочних засобів, у жодному разі – елементів шоу, а лише учасник, який уміє впливати на аудиторію з допомогою суто вербальних та невербальних засобів усного мовлення. Лише конкурсант, лише його слово, його почуття, переживання, його думка та фантазія. Саме ця вимога ставиться в основу визначення критеріїв оцінювання конкурсу членами журі, до якого входять кращі викладачі, які читають курс «Основ педагогічної майстерності», вчителі-предметники, студенти-переможці минулорічних конкурсів. Перше конкурсне завдання оцінюється за такими критеріями: 1) прояв індивідуальності учасника; 2) емоційний контакт з аудиторією; 3) виразність та культура мовлення; 4) вільне володіння змістом; 5) дотримання регламенту (до 4 хв).

Друге конкурсне завдання виявляє майстерність педагога орієнтуватись у складній педагогічній ситуації, оскільки професійна діяльність учителя є процесом розв'язання численних педагогічних ситуацій, що здебільшого виникають непередбачено. Як справедливо зауважує в статті «Поняття режисури гри в педагогіці» С. Смирнов, «справжній педагог – не той, хто знає матеріал, і навіть не той, хто добре володіє цим матеріалом, а той, хто може в обставинах шкільного життя, яке щосекунди змінюється, знаходити оптимальні рішення, хто вміє орієнтуватись у непередбаченій педагогічній ситуації» [3, с. 35].

Це найскладніше творче завдання, оскільки необхідно діяти миттєво. Ситуація демонструється на екрані й зупиняється на проблемі, яку миттєво потрібно розв'язати, а точніше – запропонувати оптимальний варіант продовження ситуації, змоделювати спосіб подальшої педагогічно доцільної поведінки вчителя (не *що* потрібно далі робити, а *як* діяти, щоб забезпечити успіх). Ситуації добираються таким чином, щоб забезпечити їхню рівноскладність для учасників. Здебільшого – це

ситуації першого знайомства, в яких учні намагаються випробувати вчителя, або чинять йому опір. Мета педагога – здійснити педагогічно доцільну самопрезентацію, тобто справити на учнів позитивне враження, викликати симпатію, забезпечити взаємний контакт, організувати їх на відповідну пізнавальну діяльність. Ситуація вимагає педагогічної кмітливості учасника, нестереотипного підходу, інколи почуття розумного та доречного гумору, володіння прийомами педагогічної взаємодії (натяк, іронія, удавана байдужість, залучення до цікавої діяльності). Усе вищесказане визначає відповідні критерії оцінювання способу поведінки майбутнього педагога в ситуації: відповідність запропонованого варіанту змісту ситуації та спрямованість на розв'язання проблеми, відображеної в ній; відповідність віковим та індивідуальним особливостям учнів, умовам протікання ситуації; чи не є дії вчителя такими, що викликають протидію (повчальними, моралізаторськими і т.п.); чи зумів учитель справити позитивне враження на учнів (словами, діями, обраним способом впливу); результативність запропонованого варіанту (чи зумів педагог зняти проблему й викликати позитивне ставлення до себе, забезпечити взаємний контакт, організувати учнів на відповідну діяльність і т.п.).

Характер методики проведення конкурсу, пов'язаного з розв'язанням педагогічних ситуацій, не є усталеним, а з року в рік оновлюється. Останнім часом практикується після запропонованого учасником власного варіанту розв'язання ситуації демонструвати на екрані той педагогічно доцільний варіант, який мав місце насправді в сюжеті фільму чи в реальному житті. Такий підхід дозволяє учасникам, членам журі й глядачам оцінити коефіцієнт корисної дії обох варіантів, порівнявши їх. З іншого боку, така методика реалізує освітньо-виховні цілі й посилює мотивацію до професійної діяльності педагога, оскільки ситуації добираються такі, що демонструють після виникнення проблеми блискучий педагогічно грамотний варіант її розв'язання педагогом.

Конкурсному завданню «Майстерність розв'язання педагогічної ситуації» також передують два заняття з пропедевтичної практики, присвячені ситуаціям першого знайомства. Мета першого заняття – набуття досвіду організації першого знайомства з учнями на основі аналізу відеоситуацій першої зустрічі з класом. Студенти знайомляться з продемонстрованими на екрані ситуаціями першого знайомства й аналізують їх за такою схемою: 1) визначте причини успіху або невдачі педагога; 2) відповідність дій педагога віковим та індивідуальним особливостям учнів; 3) чи не є дії вчителя такими, що викликають протидію? У чому її причини?; 4) результативність (чи вміє педагог викликати позитивне ставлення до себе, забезпечити взаємний контакт, мотивувати, включити учнів у відповідну діяльність); 5) які здібності та особистісні якості педагога допомагають йому забезпечити успіх: а) професійний рівень, ерудиція, кругозір, б) рівень внутрішньої культури, в) прихильність та любов до дітей, г) наявність педагогічного такту, д) прояв індивідуальності, е) почуття міри, є) уміння спілкуватися на рівних, не підкреслюючи своєї переваги, ж) почуття розумного та доречного гумору); 6) оцінка техніки та культури мовлення вчителя, його невербальної поведінки; 7) оцінка методичної майстерності вчителя (опори на принципи виховання, використання оптимальних способів виховної взаємодії). Наприкінці заняття студенти одержують домашнє завдання: змоделувати варіант першої зустрічі з учнями середніх або старших класів.

На другому занятті відбувається мікрОВикладання (демонстрація власних моделей педагогічно доцільної самопрезентації на початковому етапі педагогічної практики). Заняття передбачає: формування умінь і навичок педагогічно доцільної самопрезентації на основі демонстрації власних варіантів першого знайомства з класом, їх аналіз та самоаналіз за такими критеріями: 1) змістовність; 2) уміння зацікавити учнів та забезпечити взаємний контакт; 3) прояв індивідуальності педагога; 4) контакт з аудиторією; 5) зовнішня техніка педагога; 6) внутрішня техніка; 7) техніка та культура мовлення; 8) упевненість.

Третє конкурсне завдання з театральної педагогіки, при виконанні якого студенти демонструють техніку усного мовлення, інтонаційну виразність та театральні здібності шляхом відтворення поетичних текстів з українського національного фольклору (скоромовок, лічилок, дитячих забавлянок, прозивалок, українських жартівливих пісень). Тексти відбираються цікаві та веселі, що створює в залі під час їх читання з різними інтонаціями піднесену емоційну атмосферу. Текст супроводжується п'ятьма завданнями. Перше – вимагає виразно прочитати його в максимально швидкому темпі, що дає можливість оцінити звукову чіткість мовлення конкурсанта. Наступних чотири завдання перевіряють інтонаційну виразність та театральні здібності, оскільки текст читається з заданими інтонаціями, які вимагають створення певного театрального образу, адекватно вказаній інтонації. Окрім інтонації, журі оцінює мімічну та пантонімічну виразність. Виконання таких завдань є досить важливим для педагога, тому що інтонація інколи буває важливішою за інформацію і її невиразність чи неадекватність змісту часто знижують коефіцієнт корисної дії інформації. Критерії оцінювання конкурсу членами журі: 1) звукова чіткість; 2) адекватна передача інтонації №1; 3) адекватна передача інтонації №2; 4) адекватна передача інтонації №3; 5) адекватна передача інтонації №4.

Тема четвертого конкурсного завдання з року в рік змінюється. Спочатку це була самопрезентація учасника, потім – презентація факультету (інституту), пізніше – презентація спеціальності «Я і моя спеціальність». Сьогодні – реклама «Моя професія», мета якої – викликати інтерес до професії педагога

взагалі, або вчителя якоїсь певної спеціальності. При підготовці цього конкурсного завдання розкриваються творчі здібності конкурсанта, уміння зорієнтувати на вибір професії педагога, переконати слухача та глядача шляхом розкриття привабливих сторін цієї професії, актуалізувати її серед інших професій. Учасник працює не лише над відбором цікавого змісту, звертаючись до фактів з життя знаменитих педагогів, поезії, цікавих педагогічних ситуацій, відеофрагментів про діяльність педагога, а і його композиційним оформленням, що має неабияке значення для реклами. При цьому більша частина рекламної інформації має звучати з уст самого учасника чітко, широко, виразно, емоційно (знову ж таки, робиться ставка на майстерність володіння усним словом).

Пропонуємо фрагмент реклами професії вчителя, в основу якої покладені факти з життя та педагогічної діяльності А. С. Макаренка, подані в контексті сьогодення:

*Уявіть лікаря, який вводить собі сильну вакцину, щоб перевірити її небезпечність для організму. Лише після цього вводить її хворим. Герой моєї професії – лікар людської душі. Спосіб її лікування він спочатку випробовував на собі. Змінив себе. Потім змінив своїх вихованців. А після – всю науку виховання. Він не просто виховував, навіть не перевиховував. Він будував людські характери заново, як будував свій власний характер. Далі на екрані відображаються коротенькі яскраві відеофрагменти, що демонструють майстерність виховних впливів А. С. Макаренка. У кінці реклами звучить «Місячна соната» Бетховена. На фоні тихої музики звучать слова: *Пройде час. І ЮНЕСКО цілком справедливо визнає Антона Семеновича Макаренка кращим педагогом ХХ ст. А його «Педагогічну поему» – найкращим художнім твором про виховання. Продовження цих відеофрагментів – наше сьогодення. І твоє особисте майбутнє. Адже лише вибір професії педагога дає тобі шанс. Шанс створити власну «Педагогічну поему» і стати кращим педагогом ХХІ століття. Не втрачь його. Зроби свій вибір сьогодні, бо запізнитися можна назавжди.**

Основні конкурсні завдання – проведення фрагменту уроку або виховного заходу та їхня оцінка за відповідними критеріями. При підготовці *фрагмента виховного заходу* особлива увага акцентується на тому, що виховний захід повинен виховувати, а не розважати і в жодному разі не перетворюватись на шоу. Під час його проведення має проявлятися майстерність саме виховного впливу, тобто впливу на емоційну сферу особистості. Його завдання – спонукати до роздумів про моральні цінності, смисл життя, викликати потребу в самовихованні, дати поштовх до позитивних змін у структурі особистості, до боротьби зі своїми недоліками. Це обумовлює відповідні критерії оцінювання: 1) відповідність змісту поставленим цілям; 2) рівень реалізації його виховного потенціалу; 3) техніка та культура мовлення; 4) емоційний контакт із аудиторією; 5) вільне володіння змістом.

При проведенні *фрагмента уроку* акцентується увага на реалізації певної дидактичної ідеї, яка має бути представлена й розвинута в процесі мікрОВикладання. Основний акцент робиться на забезпеченні зустрічної активності учнів, зокрема студентів аудиторії, для яких проводиться фрагмент уроку. Оцінюється за такими критеріями: 1) науковість (оцінка змісту); 2) оптимальність методичних засобів; 3) забезпечення контакту з аудиторією; 4) вільне володіння навчальним матеріалом; 5) дотримання регламенту.

Висновки. Запропонований підхід до проведення загальноуніверситетського конкурсу педагогічної майстерності як засобу визначення рівня загальнопедагогічної компетентності майбутніх учителів забезпечує формування високого рівня професійної майстерності за її основними напрямками: майстерності усного мовлення, майстерності спілкування, майстерності проведення уроку та виховного заходу, майстерності володіння собою, а також майстерності розв'язання проблемних педагогічних ситуацій. Про ефективність такої форми свідчать високі успіхи студентів Вінницького державного педагогічного університету на Всеукраїнських олімпіадах із педагогіки. Щороку конкурс переростає у свято педагогічної майстерності, на якому демонструються педагогічні таланти все нових і нових молодих майстрів педагогічної справи, основи успіху яких закладаються на заняттях із «Основ педагогічної майстерності».

ЛІТЕРАТУРА

1. Бургін М. С. Наукова теорія і її підсистеми / М. С. Бургін, В. І. Кузнецов // Філософська думка. – 1987. – №5. – С. 34–46.
2. Каплінський В. В. Авторська модель конкурсу педагогічної майстерності як засобу професійної підготовки майбутніх учителів / Каплінський В. В. // Авторські педагогічні технології в освітньо – виховному середовищі вищої школи: колективна монографія. – Вінниця : ТОВ «Ніланд ЛТД», 2014. – 235 с.
3. Смирнов С. А. Поняття режисури гри в педагогіці / С. А. Смирнов // Вестник высшей школы. – 1987. – №6. – С. 34–39.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Burhin M. S. Naukova teoriya i yiyi pidsystemy / M. S. Burhin, V. I. Kuznyetsov // Filosofs'ka dumka. – 1987. – #5. – S. 34–46.

2. Kaplins'kyy V. V. Avtors'ka model' konkursu pedahohichnoyi maysternosti yak zasobu profesiynoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv / Kaplins'kyy V. V. // Avtors'ki pedahohichni tekhnolohiyi v osvith'o – vykhovnomu seredovyschi vyshchoyi shkoly: kolektyvna monohrafiya. – Vinnytsya : TOV «Niland LTD», 2014. – 235 s.
3. Smirnov S. A. Ponjatie rezhissury igry v pedagogike / S. A. Smirnov // Vestnik vysshej shkoly. – 1987. – №6. – S. 34-39.

Каплинский В.В., Акимова Е. В., Асаулюк И. А. Конкурс педагогического мастерства как средство определения уровня общепедагогической компетентности будущих учителей

Статья знакомит с содержанием и методикой проведения общеуниверситетского конкурса педагогического мастерства как средства профессиональной подготовки будущих учителей.

Ключевые слова: конкурс педагогического мастерства, конкурсные задания, критерии оценивания, мастерство влияния, мастерство устного вещания.

Chaplinski V. V., Akimova Ye.V., Asaulyuk I. A. The Competition Of Pedagogical Skills As A Means Of Determining The Level Of General Pedagogical Competence Of The Prospective Teachers

The article acquaints with maintenance and method of lead through in the general lines of university competition of pedagogical trade as to the mean of professional preparation of future teachers.

Keywords: competition of pedagogical trade, competitive tasks, evaluation criteria, trade of influence, trade of the verbal broadcasting.